

2008
אניטה שפירא

ברנר

סיפור חיים

ספרית אפקין
הוצאת עם עובד

עיתונאים לא הספיקה האנגלית שבפיו. לעומת זאת, הסכימו הוא ור' בנימין להרצות לפני "אגודת דוברי עברית" באולם הרצל-נורדאו. ברנר הרצה על "הזרמים השונים בספרות העברית". לאור העובדה שדיבורו בעברית היה מגומגם, נשאלת השאלה, אם התירו לו "דוברי העברית" להרצות בידיש.

מסירותה של אגודת "מסדה" לכתב-העת לא החזיקה מעמד זמן רב. חוץ מן המימון החלקי של החוברת הראשונה, לא תמכה בו האגודה.¹³⁸ ברנר מיהר להבהיר לגנסין ולביהובסקי רעיו, שחשבו כי "מסדה" היא ארגון רציני, כי "מסדה" זו אינה אלא מיסטער ברענער, הערר ראדלער ועוד שנים או אחד וחצי (האחד וחצי הנשארים אינם סופרים חס וחלילה, אלא מלמדים...) ¹³⁹ למזלו של ברנר, הזדמן אז ללונדון צעיר יהודי, דניאל פרסקי, מעריץ של ברנר ואוהב הספרות העברית החדשה. פרסקי בא להיפגש עם ברנר, ומצא אותו בדפוס, עומד ומתרגם ומסדר בידיש כתב-יד עבור הפרייע ארבייטער וועלט, עיתון האנרכיסטים הפורשים. כששאל אותו ברנר מי הוא, השיב, "קורא עברית ואוהב עברית ממינסק". על כך הגיב ברנר ואמר שזו לו הפעם הראשונה שהוא פוגש קורא עברי שאינו סופר. ברנר מסר לידי פרסקי, שהיה בדרכו לארצות הברית, מכתב לא.ש. ואלדשטיין, סופר עברי ומעסקני אגודת "מפיצי שפת עבר וספרותה" בניו יורק, וביקש ממנו לעשות למען הפצת המעורר שם. למן החוברת הרביעית (אפריל 1906) החלה האגודה הניו-יורקית לתמוך בהמעורר וגם עשתה למען הפצתו. קלמן מרמור ניהל גם הוא בניו יורק תעמולה למען ברנר והמעורר. לא עבר זמן רב ועל המעורר קפץ רוגזו של העיתון החרדי טאגעבלאט. הריאליזם שבמא. עד מ. ושיירי זלמן שניאור החושניים, בייחוד השיר "כך נושקים אצלנו", נראו כפורצי גדר הצניעות. גם ואלדשטיין הסתייג מהכתיבה הזאת: "הנני מתנגד לריאליזם קיצוני במקום שאין צורך בו", כתב לברנר בצדקנות של הדור הישן.¹⁴⁰ עם זאת, נמשכה התמיכה. ואלדשטיין גם לא התפעל מכישרון הניהול של ברנר. כשאיתרו חוברות המעורר להגיע, ציין בלגלוג קל "כנראה אינך איש מסחרי מופלא".¹⁴¹ אך זה לא מנע אותו מלהציע לברנר שותפות בהמעורר, תוך שמירת זכות הווטו של ברנר בעריכה.¹⁴² מתברר שהעניין הסתיים בלא כלום. אבל למרות הלחץ החרדי נמשכה התמיכה של האגודה בהמעורר עד אמצע שנת 1907 (להלן).¹⁴³

באותה שנה גדושת טראומות, היתה הופעת המעורר בגדר שמחת עניים. יוסף ליאן, שנועד כזכור להיות שותף לכתב-העת יחד עם ה"עבריים" של ברלין, מיהר לכתוב לברנר ולר' בנימין, "החוברת הראשונה לא השביעתני רצון כלל! רוח דילטנטיות מרחפת עליה". ועם זאת, מצא לנכון להציע לאנשי המעורר

בלונדון שותפות עם אנשי בנין: הוא כבר מוכן להסכים שהמעורר יידפס בלונדון, אך יהיו לו שני מרכזים - לונדון וברלין. ה"ברלינאים" מביטיחים להשיג חומר ספרותי נאות לפיוס כתב-העת ותמורת זאת הם ור' מאוחר של זכות לאשר כל חומר שייכנס ליתון, ואפילו המודעות.¹⁴⁴ הניסיון הראשון של ליאן להשתדך בהמעורר מעיד על מידות החולשות שמצא בכתב-העת, ראה בו חשיבות, אם ציבורית ואם ספרותית.

חשובות יותר היו התגובות של סופרים ומשוררים, כי אלה היו צריכים לכתב-העת מפרי עטם. הביקורת המחמירה ביותר היתה הביקורת של אורי ניסן גנסין: "מה הוא עושה גבר הזה! אלמלי, לפחות, היה גות'ר בו ממש. אדם מוציא לאור חוברת אגטיביונית, ממש כאיזה בונדיסט איטליאני, ובוחר לה גם שם אגטיביוני וקורא לזה 'ז'ורנל ספרותי ומשליך' עליו הוא מקווה. אוי, רבוש"ע - ברנר!"¹⁴⁵ בעיני גנסין נתפס הניסיון של כזילות ייעודו של הסופר, פזילה ליוון התעמולתית, מתוך שימוש בכלים של מפלגה פוליטית. אך הידירו היתה חשובה לגנסין, ובמכתבו לברנר את ביקורתו. המכתב נפתח בפנה, "אחי הטוב!", ואז, קצת בלצון, "גזלנים, יהא הז'ורנל יותר ספרותי ופחות אגטיביוני". הוצאת העיתון שהוכן חומר ספרותי ראוי, היתה משה חפז ומיותר, כך טען. אפילו הצו של החוברת הצנומה לא השביע את רצונו. אבל עם כל ההסתייגויות, גם בעיני לסייע לברנר והבטיח לשלוח דב מה המעורר.¹⁴⁶ לאמתו של דבר, ר' בנימין לא מצא חן השם. כלידוע לו ברנר ששם העיתון יהיה והעמיד אותו בפני עובדה מוגמרת הבעיר בנימין את הסתייגותו ושאל "מדוע 'המעורר' ולא התרנגול?"¹⁴⁷ ההסבר של ברנר שהכוונה לה אנושית נתקבל כמליצה נאה ולא הייחס להסתייגות גופה. הביקורת על השם ועל העיתון, הגיעה אל דבר מן האנשים שלתמיכתם קיווה ראשון המגיבים היה גרשון שופמן. הוא נפגש עם ברנר פנים אל פנים, והוא רק מתוך כתביו ומדברי חבריו, שתודע אליהם כששירת כחייל בהולנד. היה אחד הראשונים שביקש ברנר לייסד לעיתון, ושופמן נענה בעין יפה. בחוברת לך תלוי - לפי שעה, כתב לו, וכנתו לסיפור הקצר "תלוי", שהופיע ג של המעורר (מרס 1906). דומ שזה היה דבר הספרות הראשון לך את בהמעורר ולא נכתב בידי ברנר. שזמן גם לא היסס לבקר. "צריך לומר לך האמת - עוד לא הא! אם כבר ניגמתי אתה לכוון מעין כמה ספרותית, צעקני היה הדבר להיות באיזה אופן אחר את ביקורתו מיקד בשם: 'למה שם של ואחראי כל כך?' הקשה, והוסיף: 'בכלל עושה החוברת הראשונה ר' "

קשריו עם הרב אז ועתה ולכן הוא משתמש במכתבו בסגנון המסורתי. גנסיין עונה לאביו בחמימות, אך בלי העמדת פנים של נאמנות להמשכיות ולמסורת, "שיכול אתה להיות בטוח, שבכל אופן לא תבייש זקנתנו את ילדותנו". הוא מתייחס בעדינות לתמימותו של הרב, שמניח שעד עתה הקפידו שני הבחורים לשמור על קלה כחמורה, ואומר: "יושב אתה באהלה של תורה ואין אתה יודע את הנעשה מסביבך; אבל את שבעת מדורי הגיהנום כבר עברנו — ויהדותנו ניצלה."³¹³ אין הוא מסביר לו, שהיהדות לידו פירושה ההזדהות עם העם היהודי, ולא דווקא עם תורת ישראל. שני המשיבים התחמקו אפוא מלהשיב על משאלתו של הרב. הם נזהרו שלא לשקר, אך גם ביקשו שלא לפגוע ברגשות הרב, איש יקר לשניהם. זו היתה בת-קול מעולם ששניהם נטשו מזמן.

עוד קודם שהגיע גנסיין ללונדון, כבר נגרף אל תוך החבורה של ברנר, ביילין ושופמן. "בשבוע זה יבוא הנה גנסיין," כתב ביילין לשופמן. "הוא ישתקע אצלי. אולי ינחמני זה."³¹⁴ לראשונה מאז ימי הומל הרגיש ברנר כשותף בחבורה. אך בראשית מאי 1907 החל אצל ברנר פרק חדש של דיכאון: "חליתי בנפשי כל הימים האלה (ואף היום בכלל) ולפיכך לא מצאתי און לכתוב לך," הסביר לברדיצ'בסקי את האיחור בתשובתו.³¹⁵ "מדכדוך-הנפש לא היה לאל ידי לענות על המכתבים שקיבלתי בימים האחרונים," התנצל.³¹⁶ ועם זאת, כתבו שלושת הרעים יחד מכתב לשופמן, שכולו עליצות ושמחה. גנסיין מספר לשופמן על נסיעתו ללונדון ומסיים באמירה הבאה: "עכשיו, חושב אני, תסכים גם אתה, שכדאי וכדאי אני שתהא האדמה נושאת אותי. ואני מאושר!" ברנר מתחכם וממציא שמות שלא היו ולא נבראו לסיפורים של שופמן, ואף כותב כמה שורות בתערובת מצחיקה של יידיש, עברית ורוסית. ואילו ביילין מתייחס לעסקי נשים ומציע לשופמן לבוא ללונדון.³¹⁷ שופמן מתקנא בחברותא: "מקנא אני בכם, יקרים," הוא כותב להם — "איך שהוא שם, סוף סוף — בצוותא חדא. ואני עכשיו כעין מעבר להרי חושך". השד יודע היכן אני. "ומסיים את הגלויה במילים: "היו בריאים, אחי, אי בריאים."³¹⁸

האידיליה המאושרת נעכרה עד מהרה. ביוני הודיע ח.י. אפשטיין, מי שעמד בראש אגודת "עבריה" בניו יורק, שתוכנו של המעורר מעורר הסתייגות רבה בקרב החברים. שירי יצחק קצנלסון — ריח דקדנס נודף מהם. התרגום של "שולמית" מאת אוסקר ויילד המושמע והמוחרם, שאת מחזותיו אסור להציג בניו יורק, לא היה צריך לבוא בהמעורר, טען אפשטיין. "עלינו להתחשב עם הקוראים וגם עם הטרידיציה של ספרותנו, שהיתה עד כה צנועה ומתאימה עם המוסר המקובל," הוכיח את ברנר.³¹⁹ וכעבור חודש הודיע לו שהאגודה החליטה

להפסיק את תמיכתה בכתב-העת, שהסתכמה ב-15 דולר לחודש.³²⁰ בו בזמן התלונן ברנר לפני ברדיצ'בסקי, "חומר בשביל הקונטרס העתידי אין לי כלל והנני שרוי בצער".³²¹ בתחילת יולי 1907 הגיעו הדברים למשבר: ברנר נאלץ לעזוב את עבודתו כסדר אצל נארודיצקי כדי לתת מקומו לגנסיין, שהיה מובטל. הוא עצמו הלך לעבוד כסדר באידישען דשורנאל, עיתון צהוב ביידיש, שביילין הועסק בו ככתב. זו היתה עבודה קשה וללא סיפוק.³²² העבודה החדשה העסיקה את ברנר שעות ארוכות ביום.

ביילין וגנסיין בילו את זמנם הפנוי יחד, באווירה רגועה ובמראית עין של עליצות, ואילו ברנר היה מכלה את ימיו בעבודה בדפוס. המכתבים לשופמן, שכתבו שלושתם, מספרים את סיפור בדידותו הגוברת של ברנר. במכתב המשותף מודיע ביילין לשופמן ש"המעורר" הוא כמדומה 'בר-מינן'. גסיסתו תחדל יחד עם החוברת השביעית. והוא מתבדה וכותב, שברנר מחפש כלה עם גדוניה, כדי לפתוח בית-דפוס משלו, אך אין בנמצא בתולות פתיות. ואילו גנסיין, לדעתו, התאהב ברופאת השיניים שלו. כשחזר לחדרו לאחר יום עבודתו הארוך והמתיש, מצא ברנר את המכתב של שני הרעים ממתין לתוספת שלו. ברנר הודיע לשופמן, שהמעורר עומד להפסק בעיקר מפני שאין חומר ראוי לדפוס. כדי לפצות את החותמים הוא רוצה להוציא קובץ מיוחד של סיפוריו של שופמן, שישלח לחותמים במקום החוברות האחרונות של המעורר בשנה זו, והוא מבקש את הסכמתו של שופמן לתוכניתו.³²³ יש הבדל ניכר בין הסגנון הקליל של שני הרעים ובין כתיבתו העייפה והמדוכדכת של ברנר, וכן בין התייחסותו של ביילין לגסיסת המעורר ובין תחושת המחויבות של ברנר לחותמים ושאיפתו לסיים את הופעת כתב-העת בפרסום איכותי כמו סיפוריו של שופמן. התברר שהמשבר הזה היה זמני. כמה ימים אחר כך השתנה מצב רוחו של ברנר לטובה. עכשיו רצה שהמעורר יופיע עד סוף השנה ועודד יוצרים לשלוח לו חומר.³²⁴ אך ב-17 בספטמבר 1907 (ערב יום כיפור), הודיע גנסיין לפתע פתאום שהוא עומד לנסוע אחרי החגים לארץ ישראל. נסיעתו של גנסיין, ששימש למעשה עורך של כתב-העת בחודשים אלה, פירושה היה סגירת המעורר. ביילין מתאר את הפגישה של שלושתם, שנתקבלה בה ההחלטה לסגור את כתב-העת ולתת לחותמים את סיפורי שופמן כפיצוי על שלוש החוברות האחרונות של השנה, שלא יופיעו. הוא כותב לשופמן: "סוף סוף התרחש מה שצריך היה להתרחש זה כבר: הוצאת המעורר נפסקה."³²⁵ גנסיין הסכים לטפל בהוצאה לאור של חוברות ח.ו.ט. הוא המוציא, הוא המביא, "כתב ברנר לר' בנימין, והסביר, "אני עובד במקום אחר ואין נפשי לכלל זה. אין נפשי גם לא לכלל זה."³²⁶